

УДК 340.1

Ольга Капітан

Львівський національний
університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
ola.kapitan1980@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1788-7838>

Христина Дідух

Львівський національний
університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7284-2667>

СУЧАСНИЙ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ДЕФІНІЦІЇ “ПРАВОУТВОРЕННЯ”

<http://doi.org/10.23939/law2023.37.077>

© Капітан О., Дідух Х., 2023

Проаналізовано наявні у сучасному науковому дискурсі доктринальні дефініції “правоутворення” та окреслено характерологічні ознаки цього феномену. На основі узагальнення різних підходів до дефініції “правоутворення” визначено такі його ознаки: 1) вживається у різних аспектах; 2) тривалість правоутворення; 3) містить як об’єктивні, так і суб’єктивні чинники; 4) в результаті правоутворення утворюються правові норми. Оскільки правоутворення є тривалим процесом, то воно може бути поділене на певні етапи. Правоутворення передбачає три етапи: 1) гносеологічний – відображає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості; 2) матеріальний – право формується у результаті реалізації суб’єктивних прав і юридичних обов’язків, що трансформуються у конкретні правовідносини; 3) інституціональний – право трактується у вигляді норм права, які у сукупності утворюють систему.

Висновується, що правоутворення як феномен, окреме правове явище характеризується особливими самостійними понятійними аспектами. Це передусім пояснюється тим, що: по-перше, правоутворення має конкретну дефініцію, яка здатна забезпечити його єдине стандартизоване розуміння й подальше застосування у наукових розвідках; по-друге, дефініція правоутворення окреслюватиме його як окреме самостійне явище правової дійсності, вказуватиме на особливі ознаки правоутворення й забезпечуватиме його чітке відмежування від суміжних правових явищ; по-третє, понятійні аспекти правоутворення зможуть запевнити цілісність й системність теоритико-правового знання.

Ключові слова: право, феномен, держава, правоутворення, норми права, правова дійсність, правове регулювання, правові відносини, правосвідомість.

Постановка проблеми. Перехідний (трансформаційний) етап державно-правового розвитку, з одного боку, вимагає від публічно-владних інституцій оновлення національної законодавчої бази, а з іншого – активізації наукових досліджень проблем формування права, правоутворення, правотворчості та інституту реалізації права. Оскільки розвиток і вдосконалення законодавчої бази держави безпосередньо пов'язані із явищем правоутворення, що є складним соціальним інститутом утворення права, його формалізації як системи загальнообов'язкових правових норм, що проявляються у правовій свідомості та правовій культурі як усього соціуму, так і окремих громадян.

Підвищення інтересу до зазначеної наукової тематики викликана багатьма чинниками. Передусім, сучасний процес правоутворення не може не відображати змін, які торкнулися самої структури суспільства, системних взаємозв'язків між різними соціальними елементами. Суспільство в даний час трансформувалося з моносоціального утворення (суспільства, що складається з людей з усереднено-рівними “можливостями”, а отже, об'єктивно єдиними інтересами і прагненнями) у полісоціальний, багаторівневий і глибоко диференційований організм, що складається з численних автономних комплексних соціальних систем і субсистем зі своїми інтересами, зразками субкультури, зокрема правової. З огляду на такі перетворення, право наповнюється новим змістом (змінюється його образ, юридичний алгоритм), складаються нові його форми (змінюється їх перелік, функціональні параметри).

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження проблематики правоутворення здатне забезпечити наукове підґрунтя формування системи права і системи законодавства держави, що відповідає об'єктивним потребам сучасного розвитку та трансформації суспільства. Очевидно, що, будучи науково обґрунтованим, процес правоутворення може стати тією фундаментальною умовою оновлення законодавчої бази, змістом якої є вироблення правових норм, що ґрунтуються на принципах гуманізму, справедливості, всебічного захисту прав та свобод людини і громадянина.

Незважаючи на посилення уваги вчених до проблеми правоутворення, у сучасній вітчизняній юридичній науці остання вивчається, як правило, у частині питань правотворчості, нормотворчості, законотворчості, формування права тощо. Саме зазначеним аспектам присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як: Н. Д. Абдулаєв, С. С. Алексєєв, Л. І. Антонова, В. М. Баранов, С. Н. Братусь, О. А. Гаврилов, В. М. Горшенєв, Т. О. Дідич, Б. В. Дрейшев, С. Л. Зівс, В. П. Казимірчук, Д. А. Керимов, Д. А. Ковачев, С. А. Муромцев, А. М. Нашиц, А. С. Пиголкин, С. В. Полєніна, Р. В. Раскатов, Ю. Д. Рудкін, Л. І. Спиридонов, Ю. О. Тихомиров, Р. О. Халфіна, О. Ф. Шєбанов, Ю. С. Шємшученко, Ц. Я. Ямпольська та інші.

Мета статті – проаналізувати наявні у сучасному науковому дискурсі доктринальні дефініції “правоутворення” та окреслити характерологічні ознаки даного феномену.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науково-правовому дискурсі не існує єдиного уніфікованого підходу до дефініції “правоутворення”. Найбільш активно понятійні аспекти правоутворення в юридичній науці розвинулись у другій половині ХХ ст., що очевидно було зумовлено переосмисленням узвичаєних поглядів на право та державу, які були сформовані до того часу. Відтак, дефініція “правоутворення” є багатоаспектною, основою дослідження якої є конкретна особливість правоутворення або ж їх сукупність. Так, згідно позиції Н. Сєнидяк, правоутворення є найбільш широкою категорією, яка охоплює виникнення та буття права, його упорядкування та розвиток у різних аспектах [1, с. 37].

Підтримуючи таку позицію, Т. Дідух відзначає, що правоутворення є доволі складним та багатоаспектним феноменом правової та соціальної дійсності та окреслює його у кількох вимірах: 1) в

історичному – це процес зародження та виникнення права; 2) у матеріальному – це сукупність чинників суспільного розвитку, які впливають на процес виникнення, зміни та скасування норм права, а також окреслюють його подальший розвиток; 3) у процесуальному – це особливий вид юридичного процесу, який складається із комплексу послідовних етапів (стадій), забезпечуючи у результаті створення, зміну чи скасування норм права; 4) у формально-юридичному розумінні – самостійна складова або елемент понятійно-категоріального апарату правничої науки, що позначає відповідний феномен, явище правової дійсності, основується на його особливих ознаках [2, с. 15].

Руденко І. стверджує, що правоутворення – це природно-історичний процес формування права, у процесі якого відбуваються аналіз й оцінка правової реальності, яка нагромадилася, формування поглядів і концепцій майбутнього правового регулювання, а також розробка та ухвалення нормативних розпоряджень [3, с. 177]. Звідси, правоутворення є природно-історичним процесом, відтак воно здійснюється об’єктивно, незалежно від волі людей. Також визначення вказує на такі складові правоутворення, на які зауважував Т. Дідух: 1) аналіз та оцінка правової реальності, що склалася; 2) вироблення поглядів і концепцій майбутнього правового регулювання; 3) розроблення та ухвалення нормативних розпоряджень.

До розуміння феномену правоутворення, що представлені у вітчизняній юридичній літературі, дослідниця Т. Михайліна формулює п’ять дискусійних підходів: 1) процес, через який здійснюється трансформація соціальних чинників у юридичні норми; 2) специфічна технологія, змістом якої є сукупність суспільних відносин, націлених на вирішення певних завдань (забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин, прийняття рішення про розроблення проєкту нормативно-правового акта, його розгляд, затвердження тощо); 3) форма взаємодії об’єктивних і суб’єктивних чинників суспільного розвитку, зумовлених загально-класовими (загальнонародними) інтересами, в процесі якої відбуваються формування правосвідомості й волі панівного класу через правотворче волевиявлення уповноважених державою суб’єктів і подальша об’єктивізація правотворчого волевиявлення у вигляді нормативно-правового акта; 4) легітимна діяльність індивідів та їхніх об’єднань, у результаті якої під впливом певних об’єктивних потреб стихійно формуються правові відносини (сутністю яких є правосвідомість), що згодом санкціонуються державою; 5) гносеологічний акт усвідомлення соціальної дійсності з метою її коригування через прийняття юридичних норм [4, с. 16]. Можемо висновувати, що правоутворення розглядається у різних аспектах: 1) правоутворення як процес; 2) правоутворення як специфічна технологія; 3) правоутворення як форма взаємодії; 4) правоутворення як діяльність; 5) правоутворення як гносеологічний акт.

Отже, основними ознаками правоутворення є: 1) в результаті правоутворення здійснюється трансформація соціальних чинників у юридичні норми; 2) правоутворення направлене на вирішення завдань (забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин тощо); 3) у процесі правоутворення відбувається формування правосвідомості; 4) в результаті правоутворення формуються правові відносини, що у майбутньому санкціонуються державою; 5) метою правоутворення є коригування соціальної реальності через прийняття юридичних норм.

На думку, Н. Крестовської та Л. Матвєєва, правоутворення – це тривалий безперервний соціокультурний процес визначення об’єктивних потреб у правовій регламентації суспільних відносин та їх юридичного оформлення державою або іншим правотворчим суб’єктом [5, с. 379]. Воно передбачає такі ознаки: 1) правоутворення є тривалим безперервним процесом; 2) у процесі правоутворення здійснюється визначення об’єктивних потреб у правовій регламентації суспільних відносин; 3) у процесі правоутворення здійснюється юридичне оформлення державою або іншим правотворчим суб’єктом суспільних відносин.

Схожу позицію мають Ю. Ведернікова та В. Грекула, які стверджують, що “правоутворення – це відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їх правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів” [6, с. 104]. Відтак, можна сформулювати елементи правоутворення: 1) визнання державою суспільних відносин; 2) усві-

домлення необхідності правового регулювання суспільних відносин; 3) формальне закріплення та державний захист юридичних приписів.

Так, Н. Душек зазначає, що упродовж тривалого часу зміст поняття правоутворення визначався по-різному: 1) процес становлення права шляхом визнання тих або інших суспільних відносин як “правильних”; 2) соціальний процес формування позитивного права; 3) найбільш широка категорія, яка охоплює виникнення та буття права, впорядкування й розвиток у різних аспектах і напрямках; це процес виникнення та становлення права; 4) усі можливі форми й засоби виникнення, розвитку та зміни права; 5) певний процес, що відбувається в самому соціальному організмі, формує та закріплює за допомогою держави правові потреби суспільства; 6) сукупність різних форм і способів виникнення та буття права, його існування та розвитку; 7) творча діяльність; 8) юридично значущий вчинок, що націлений на певний результат; 9) процес вибору такого варіанта правового регулювання, що найбільш повно відповідає би потребам суспільства; 10) об’єктивно зумовлений процес розвитку суспільного життя, що визначає необхідність зміни правових норм; 11) правове поняття, що охоплює різні форми та способи виникнення й буття права, його впорядкування та розвиток [7, с. 16, 17]. Отже, процес правоутворення включає не лише створення норм права, а й існування, зміну та розвиток норм права.

Змістовне обґрунтування Н. Сенидяк передбачає, що правоутворення – це всі форми й засоби виникнення, розвитку та зміни права: 1) його зовнішнє відображення в юридичних письмових документах; 2) існування у вигляді неінституціональних форм (правосвідомість, правові принципи, правові теорії та концепції, конкретні правовідносини тощо); 3) процеси виникнення юридичних моделей поведінки і їх фактичної реалізації [1, с. 37]. Тому, правоутворення не обмежується лише створенням конкретних правових норм, правоутворення, окрім створення правової норми, включає також інші процеси, наприклад, виникнення юридичних моделей поведінки.

Попри велику кількість різних підходів до визначення поняття “правоутворення”, можна узагальнити такі його ознаки: 1) вживається у різних аспектах; 2) тривалість правоутворення; 3) містить як об’єктивні, так і суб’єктивні чинники; 4) в результаті правоутворення утворюються правові норми. Оскільки правоутворення є тривалим процесом, то воно може бути поділене на певні етапи. Так, С. Коталейчук дає визначення трьом етапам правоутворення: 1) гносеологічний – відображає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості; 2) матеріальний – право формується у результаті реалізації суб’єктивних прав і юридичних обов’язків, що трансформуються у конкретні правовідносини; 3) інституціональний – право виступає у вигляді норм права, які у сукупності утворюють систему [8, с. 155].

Відмінною є позиція Н. Сенидяк, де етапи правоутворення йменуються рівнями правоутворення: 1) формування конкретних правових відносин безпосередньо в суспільному житті на основі матеріальних умов існування суспільства та емпіричної правосвідомості його членів; 2) узагальнення й формулювання державою природних, таких, що виникли еволюційним шляхом, конкретних правовідносин у формі нормативно-правових актів чи інших документів; 3) втілення формалізованих загальних правових приписів у конкретні правові відносини, але вже більш впорядковані, стабільні, захищені [1, с. 38].

У науковій юридичній літературі також існує думка, що правоутворення складається не з трьох, а з двох етапів. Наприклад, В. Степанян у процесі правоутворення виокремлює такі етапи: 1) об’єктивний; 2) суб’єктивний. Об’єктивний етап правоутворення охоплює формування об’єктивних факторів, процесів і явищ, що визначають основний зміст створюваних норм права, а суб’єктивний охоплює формування і розвиток суспільної правосвідомості і волі, а також їх подальше виявлення у вигляді державної волі, права [2, с. 15].

Протилежної думки дотримується А. Соколова, яка проводить таке розмежування етапів правоутворення: 1) створення потенційної можливості появи правового образу, певної моделі поведінки учасників суспільних відносин; 2) перетворення можливості на реальні правові норми; 3) “життя”, дія правових норм у конкретних правових відносинах [1, с. 39]. Дещо інакше формулюють ета-

пи правоутворення Ю. Ведерніков та В. Грекул: 1) формування певних суспільних відносин, які в результаті багаторазового повторення набувають нормативного спрямування; 2) правозакріплення; 3) правотворчість. В цьому твердженні наводиться поняття “право закріплення”, яке інтерпретується як державне санкціонування суспільної та державної практики, її розгорнуте законодавче закріплення [6, с. 104, 105].

Висновки. Вважаємо, що правоутворення як феномен, окреме правове явище характеризується особливими самостійними понятійними аспектами. Це передусім пояснюється тим, що: по-перше, правоутворення має конкретну дефініцію, яка здатна забезпечити його єдине стандартизоване розуміння й подальше застосування у наукових розвідках; по-друге, дефініція правоутворення окреслюватиме його як окреме самостійне явище правової дійсності, вказуватиме на особливі ознаки правоутворення й забезпечуватиме його чітке відмежування від суміжних правових явищ; по-третє, понятійні аспекти правоутворення зможуть запевнити цілісність й системність теоретико-правового знання.

Отже, основними ознаками правоутворення є такі: 1) в результаті правоутворення здійснюється трансформація соціальних чинників у юридичні норми; 2) правоутворення направлене на вирішення завдань (забезпечення правотворчості, вивчення суспільних відносин тощо); 3) у процесі правоутворення відбувається формування правосвідомості; 4) в результаті правоутворення формуються правові відносини, що згодом санкціонуються державою; 5) метою правоутворення є коригування соціальної реальності через прийняття юридичних норм.

Правоутворення передбачає такі етапи: 1) виникнення суспільних відносин, які необхідно регулювати за допомогою права; 2) створення норм права, які регулюють ці суспільні відносини; 3) дія вказаних норм права. Натомість рівнями правоутворення будуть: 1) пізнавальний (усвідомлення необхідності регулювання суспільних відносин); 2) юридичний (існування та дія норм права, які регулюють суспільні відносини).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сенидяк Н. М. (2013). Стан дослідження проблеми механізму правоутворення // Наше право. № 7. С. 36–41.
2. Дідич Т. О. (2016). Правоутворення як самостійне поняття: доктринальні підходи до розуміння // Право і суспільство. № 3(1). С. 11–16.
3. Руденко І. В. (2012). Поняття, зміст і сутність законотворчості // Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. Т. 17. Вип. 1–2. С. 176–185.
4. Михайліна Т. В. (2015). Загальнотеоретичний аналіз складових елементів категорії “нормотворчість” // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. № 13. Т. 1. С. 15–17.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. (2015). Теорія держави і права: підручник. Практикум. Тести. Київ : Юрінком Інтер. 584 с.
6. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. (2005). Теорія держави та права: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 224 с.
7. Душек Н. М. (2014). Юридично-правовий аналіз феномену правоутворення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. № 9–2. Т. 1. С. 16–19.
8. Коталейчук С. П. (2009). Теорія держави та права: навчальний посібник для підготовки до державних іспитів для студентів вищих навчальних закладів. Київ : КНТ. 320 с.

REFERENCES

1. Senydiak N. M. (2013). *Stan doslidzhennia problemy mekhanizmu pravoutvorennia*. [The state of research on the problem of the law-making mechanism]. *Nashe pravo*. No. 7. P. 36–41 [in Ukrainian].
2. Didych T. O. (2016). *Pravoutvorennia yak samostiine poniattia: doktrynalni pidkhody do rozuminnia*. [Legal formation as an independent concept: doctrinal approaches to understanding]. *Pravo i suspilstvo*. No. 3(1). P. 11–16 [in Ukrainian].

3. Rudenko I. V. (2012). *Poniattia, zmist i sutnist zakonotvorchosti*. [The concept, content and essence of law-making]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pravoznavstvo*. Vol. 17. No. 1–2. P. 176–185 [in Ukrainian].
4. Mikhailina T. V. (2015). *Zahalnoteoretychnyi analiz skladovykh elementiv katehorii “normotvorchist”*. [A general theoretical analysis of the constituent elements of the “normative” category]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Yurysprudentsiia*. No. 13. Vol. 1. P. 15–17 [in Ukrainian].
5. Krestovska N. M., Matvieieva L. H. (2015). *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. Praktykum. Testy*. [Theory of the state and law: a textbook. Practicum. Tests]. Kyiv : Yurinkom Inter Publ. 584 p. [in Ukrainian].
6. Vediernikov Yu. A., Hrekul V. S. (2005). *Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk*. [Theory of the state and law: a study guide]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury Publ. 224 p. [in Ukrainian].
7. Dushek N. M. (2014). *Yurydychno-pravovyi analiz fenomenu pravoutvorennia*. [Juridical and legal analysis of the phenomenon of law formation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetutu. Ser. Yurysprudentsiia*. No. 9–2. Vol. 1. P. 16–19 [in Ukrainian].
8. Kotaleichuk S. P. (2009). *Teoriia derzhavy ta prava: navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do derzhavnykh ispytiv dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv*. [Theory of the state and law: a study guide for preparing for state exams for students of higher educational institutions]. Kyiv : KNT Publ. 320 p. [in Ukrainian].

Дата надходження: 27.01.2023 р.

Olha Kapitan

Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv,
Ph. D., Assoc. Prof.
ola.kapitan1980@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1788-7838>

Khristyna Didukh

Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv,
Ph. D., Assoc. Prof.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7284-2667>

**MODERN THEORETICAL AND LEGAL DISCOURSE REGARDING
THE DEFINITION OF “LAW-MAKING”**

The article analyzes the doctrinal definitions of “law formation” available in modern scientific discourse and outlines the characteristic features of this phenomenon. Based on the generalization of various approaches to the definition of “law-making”, the following characteristics are defined: 1) it is used in various aspects; 2) duration of legal formation; 3) contains both objective and subjective factors; 4) legal norms are formed as a result of law formation. Since law formation is a long process, it can be divided into certain stages. Law formation involves three stages: 1) epistemological – reflects the process of emergence and formation of law in the form of legal awareness; 2) material – law is formed as a result of the implementation of subjective rights and legal obligations, which are transformed into specific legal relations; 3) institutional – law appears in the form of legal norms that collectively form a system.

It is concluded that law-making as a phenomenon, a separate legal phenomenon is characterized by special independent conceptual aspects. This is primarily explained by the fact that: firstly, law-making has a specific definition that can ensure its unified standardized understanding and further application in scientific research; secondly, the definition of law-making will outline it as a separate independent phenomenon of legal reality, will indicate the special features of law-making and ensure its clear separation from related legal phenomena; thirdly, the conceptual aspects of legal formation will be able to ensure the integrity and systematicity of theoretical and legal knowledge.

Key words: law, phenomenon, state, law formation, legal norms, legal validity, legal regulation, legal relations, legal awareness.